

duplikálva, vagy egymás mellőzésével folyjanak, hanem egymást kiegészítve, egymással összhangban szolgálják a tudományos tájékoztatást.

S ez, úgy hiszem, mindannyiunk közös érdeke és szándéka.

**A COLUMBIA EGYETEM (COLUMBIA UNIVERSITY
BUTLER LIBRARY, NEW YORK) HUNGARIKA-ANYAGA
A magyar és osztrák történelem szóbeli forrásainak gyűjteménye**

STEIN, ROSE

Az Amerikai Egyesült Államok történelmében messzire nyúlik vissza a New York-i Columbia Egyetem alapítása. Az alapítólevelet II. György angol király adta a King's College-nak, amely nevét 1784-ben Columbia College-ra változtatta, majd 1912-ben Columbia Egyetemmé vált. E nagy hírű egyetem központi könyvtárát, amelyben az egyetemi központi katalógust is találjuk, Nicholas Murray Butler-ről, az Egyetem Nobel-békedíjas elnökéről nevezték el, aki Magyarországon is járt a Szegedi Tudományegyetem felavatásakor.

Az Egyetem kezdettől fogva gyűjtött hungarikát könyvtárai részére, főképpen történelmi, nyelvészeti, irodalmi, régészeti, bibliográfiai műveket. A magyar gyűjtemény ugrásszerű fejlődése 1954-ben indult meg, amikor a Magyarországon is jól ismert Lotz János professzor vezetése alatt megalakult az Ural-Altaj Osztály.

Az ő jó előre kidolgozott tervei alapján nagyméretű hungarika-vásárlás kezdődött, különösen 1958 óta, amikor a National Defense and Education Act (Nemzetvédelmi és Oktatási Törvény) lehetővé tette a könyvbeszerzési költségvetés bővítését. E kiutalt összeg legnagyobb részét magyar anyagok beszerzésére fordították, továbbá külön hungarika-könyvtárosi és állománygyarapítási állást létesítettek. A nyelvtanítás olyan magas fokra emelkedett, hogy többen is szereztek doktorátust magyar nyelvből.

Következzen néhány példa a gyűjtemény gazdagságára a központi katalógus alapján:

Petőfi Sándor	235 katalóguscédula
Ady Endre	132 katalóguscédula
Illyés Gyula	93 katalóguscédula
Madách Imre: Az ember tragédiája	24 katalóguscédula
Mátyás király	50 katalóguscédula
Kossuth Lajos	164 katalóguscédula

Bővebb részletek találhatóak Horecky Paul L. „East Central and Southeast Europe: a handbook of library and archival resources” c. 1976-ban megjelent kézikönyvben, amely a Columbia Egyetem hungarika-gyűjteményeiről szóló kimerítő tanulmányomat közli. Néhány számadat e tanulmányból:

monográfia	kb. 35 000 kötet
sorozat	kb. 3 000 kötet
folyóirat	kb. 4 000 kötet
mikrofilm	200 tekercs
újságok mikrofilmen	180 tekercs

A Központi Könyvtáron (Butler Library) kívül a zenei, az építészeti, a képzőművészeti, a jogi, a nemzetközi, a közgazdasági, a mikrofilm-, az orvosi és a tanárképző könyvtár, valamint a kéziratár, a szóbeli történelmi forrásgyűjtemény és a ritka könyvek gyűjteménye is tartalmaz hungarika-anyagot.

Minthogy ez a legnagyobb magán hungarika-gyűjtemény az USA-ban, indokolt, hogy a magyar szóbeli forrásgyűjtemény ezt az anyagot kellőképpen kiegészítse. Az előbb említett kézikönyvben közzétett tanulmány előkészítése közben fogamzott meg bennem ennek az ötlete, éspedig egy magyar történelmi memoár olvasásakor, amely az 1939–1944-es magyar „földalatti tevékenységre” utalt. Erre még a későbbiekben visszatérek, most hadd mondjam el, hogy hogyan jött létre a Columbia Egyetem szóbeli forrásgyűjteménye.

A gyűjtemény kialakítását Allan Nevins történelem-professzor kezdte még 1948-ban azzal az elgondolással, hogy a technikai fejlődést a történelmi kutatás szolgálatába állítsa. Visszaemlékezéseket, interjúkat hangszalagra vett fel, s így olyan emlékeket menthetett meg, amelyek különben aligha láttak volna napvilágot. A hangszalagokat azután átmásolják, a szóbeli adatközlő (oral author) átjavitja őket, majd az anyag a kéziratárba kerül. E módszer segített áthidalni a memoárirással kapcsolatos nehézségeket, ti. a mondanivaló szabatos kialakítása, a nyelvi akadályok, a szerkesztési és kiadási költségek stb. sok embert visszatartanak értékes emlékek közreadásától.

A szerzői jog a szerző birtokában marad és ő határozhatja meg, hogy a memoár nyílt, az adatközlő engedélyéhez kötött vagy – meghatározott időpontig, teljességében vagy részben – zárt legyen.

Hadd térjek most rá „saját gyermekemre”, a magyar szóbeli forrásgyűjteményre. Amint az előbb említett kézikönyvvel kapcsolatos kutatást folytattam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy interjúk alakjában igen sok értékes forrásanyagot gyűjthetnék, az alábbi szempontok figyelembevételével: a magyar bevándorlók kulturális hatása az USA-ban, önmagukban nagy fontosságú személyek memoárjai, közeli rokon, barát visszaemlékezései az előbbi személyekről, történelmi visszaemlékezések.

Ilyen programot nyújtottam be a Columbia Egyetem Szóbeli Történelmi Kutatóintézete (Oral History Research Office) igazgatójának, Louis M. Starr professzornak, akit érdekelt ez az új szempont, hogy az európai nemzet bevándorlói milyen hatást gyakoroltak új hazájuk kultúrájára. A gazdag szóbeli forrásgyűjteményben több magyar szerepelt már egyéb összefüggésben, pl. a Nobel-díjas csoportban Szent-Györgyi Albert, Wigner Jenő, a pszichoanalitikusok között Radó Sándor, Bálint Mihály, Mahler Margit stb.

Starr professzor engedélyével részt vettem az általa vezetett és az intézete által kialakított szóbeli forrásgyűjtési eljárást oktató tanfolyamon, s 1974-ben elkezdtem az ún. „magyar szóbeli történelem” projektet (Hungarian Oral History Project), amit azóta is folytatok. Általában angol nyelven folyik a munka, de kivételes esetben készítet-

tem magyar és francia nyelvű memoárt is. Nem egy ismert magyar politikai személyiségről kialakult kép változott meg ezáltal, hiszen pl. az antináci ellenállás korában az illetőknek kifelé mást kellett mutatniuk, mint ami jellemüknek megfelelt, hogy az ellenállási vagy mentési tevékenységüket folytatni tudják. Az interjú-sorozatot általában alapos előkészület előzi meg: részemről azért, hogy kellőképpen irányíthassam annak menetét, a szóbeli adatközlő részéről pedig azért, hogy hosszú évekre visszanyúló emlékeit felidézze, rendszerezze, dokumentumokkal alátámassza. Az interjú szerkezetének kialakítása céljából ezért előzetes megbeszélést tartunk.

A dolog természetéből következik, hogy nagyrészt idősebb emberekkel foglalkozom, hiszen ha ők eltávoznak, pótolhatatlan visszaemlékezéseket veszítünk el. Rendszerint otthonukban keresem fel őket, mert a megszokott környezet természetesebb légkört teremt. Egyébként minden személy külön lélektani tanulmány: az egyik előre meghatározott gondolatsort követ, a másik hangulatai alapján dönt, hogy miről emlékezzék meg. Idősebbek számára néha igen megrázó élmény a sokszor szomorú múlt felidézése és szűségük van arra a tudatra, hogy együttérzéssel és tisztelettel hallgatjuk mondanivalójukat. Az együttes munka természetéből következik, hogy gyakran barátság alakul ki közöttünk.

Herz Ottót, a híres zongoraművész-kísérőt családja régóta unszolta, hogy önmagáról, a kor nagy zeneművészeivel való kapcsolatáról írjon, de a könyvírással kapcsolatos nehézségek visszatartották ettől. Közös munkánk eredménye egy hosszú memoár, amelyet éppen halála előtt fejezett be.

Sándor György zongoraművész Bartók Béla USA-beli éveiről számolt be. Ez különösen fontos volt az Egyetem számára, minthogy Bartók itt dolgozott – keze írását a kézírattár és zeneműtár őrzi.

Lajtha Ábel biokémikus édesapjáról, Lajtha László zeneszerzőről beszélt, valamint tanáráról, Szent-Györgyi Albertről.

Egy volt diplomata visszaemlékezéseit mondta el a két világháború közötti egyiptomi–magyar diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokról.

A történelmi kutatásban főképpen a második világháború végéig gyűjtök anyagot, annál is inkább, mert e korosztály képviselőit – s velük a múlt nem egy történelmileg fontos mozaikját – betegség vagy halál elragadhatja tőlünk.

Megemlítek még egy különleges szempontot: a szóbeli adatközlő idősebb kora előnyt jelent és nem hátrányt. A kölcsönös rezonancia könnyebben létrejön, ha az emléksanyag, élmények, nevek, hasonló kulturális behatások hidat építenek közöttünk. Aligha nyílik meg valaki őszintén az olyan ember felé, aki mindezeket csak könyvből tanulta.

E munkám folytán közeli kapcsolatba kerültem a Columbia Egyetem Közép- és Kelet-Európai Intézetével (Institute on East Central Europe), amely többek között a volt Osztrák–Magyar Monarchia és általában a Duna-medence történelmével foglalkozik. Ez az Intézet adta ki az általam szerkesztett The Hungarian Project of the Oral History Collection of Columbia University című 1978-ban megjelent bibliográfiát. Ez úgy készült, hogy kiemeltem az egész gyűjtemény 1973-as bibliográfiájából a hungarika anyagot és ezt az általam gyűjtöttel együtt közös betűrendbe foglaltam. Egyetemek, könyvtárak, érdekelt történészek kaptak belőle példányokat. Az alábbi kiadványok emlékeztek meg a magyar történelmi gyűjteményről: American Association for the Study of Hungarian

History. 1978. ápr., Hungarian Studies Newsletter. 1978. 17.sz., Irodalmi Újság. Párizs. 1978. júl.-aug., Austrian History Yearbook. 1980.

A magyar szóbeli forrásgyűjtemény eredményein felbuzdulva 1976-ban megkezdtem az osztrák anyag gyűjtését is, amelybe azonban történelmi visszaemlékezéseket nem vettem be; a többi szempont a magyar programéval azonos volt. Természetes, hogy ahol csak lehetett, a magyar kapcsolatokra is kitértem, így pl. Friedrich Torberg, a legnagyobb osztrák irodalmi díjjal kitüntetett és azóta elhunyt író ízes New York-i Molnár Ferenc történeteket mondott el.

Hugo Burghauser, a Bécsi Filharmónikusok vezetője magyar zsidó zenészekről számolt be, akiket ő szemelt ki arra, hogy a Bronislaw Huberman által szervezett Palestine Orchestra tagjai sorába kerüljenek, és így életüket mentette meg a nácizmus alatt. Osztrák intézmények, pl. a New-York-i Austrian Institute, az Osztrák Konzulátus nagy érdeklődéssel kísérik a munkámat: összehoznak interjúra érdemes egyénekkkel, cikket írnak a programról stb. Ha pár éven belül elég anyag gyűlik össze az osztrák programban is, az előbb említett magyar tárgyú bibliográfiához hasonlóan egy osztrák tárgyú bibliográfiát is szeretnék készíteni, mely alkalommal a 306 oldalas, 1979-ben megjelent „The Oral History Collection of Columbia University” c. bibliográfia osztrák anyagát szándékozom a saját anyagommal kombinálni.

Távolabbi célkitűzések. A magyar és osztrák program a Duna-medence, azaz a volt Osztrák–Magyar Monarchia területének két fő alkotó részéből gyűjti össze – amennyire lehetséges – a külföldi memoár forrásanyagot. Idővel kívánatos lenne a többi népcsoport, a szlovákok, horvátok stb. visszaemlékezéseit hasonló szempontból gyűjteni, természetesen más forráskutatók közreműködésével. A cél minél több nyomtatásban nem elérhető információ megmentése a történelemkutatás számára. Fontos szempont, hogy a szóbeli memoár gyakran őszintébb a nyomtatásban megjelent visszaemlékezésnél, hiszen a szerző dönthet az anyag hozzáférhetősége felől.

BIBLIOGRÁFIA

1. *The Oral History Collection of Columbia University*, edited by Elizabeth B. MASON and Louis M. STARR. New York, Oral History Research Office. 1973.
2. Ua. 1979. kiadás.
3. *Hungarian Project of the Oral History Collection of Columbia University*. Rose STEIN. New York, Columbia University, School of International Affairs. 1978. Sponsored by the Institute on East Central Europe.
4. „Survey of the Hungarian Collection at the Columbia University Libraries”, by Rose STEIN. In HORECKY, Paul L.: *East Central and Southeast Europe; a handbook of library and archival resources*. 1976.